

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK
TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**«O‘ZBEK TILINI DUNYO MIQYOSIDA KENG
TARG‘IB QILISH BO‘YICHA HAMKORLIK
ISTIQBOLLARI»
mavzusidagi
xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari**

2020-yil 19-20-oktabr

TOSHKENT - 2020

**«O‘zbek tilini dunyo miqyosida keng targ‘ib qilish bo‘yicha hamkorlik istiqbollari»:
xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari / Mas‘ul muharrir – Sh. Sirojiddinov. -T.: 2020.
- 550 bet.**

Mas‘ul muharrir:
Shuhrat Sirojiddinov,
filologiya fanlari doktori, professor

Tahrir hay‘ati:

T. Tog‘ayev – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;
Z. Xolmanova – filologiya fanlari doktori, professor;
B. Mengliyev – filologiya fanlari doktori, professor;
M. Xakimova – filologiya fanlari doktori (DSc)
N. Ahmedova – filologiya fanlari nomzodi, dotsent
M. Umurzoqova – filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
M. Xolmurodova – filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Sh. Bobomurodova – filologiya fanlari nomzodi
K. Mavlonova – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD)

Ushbu to‘plamda «O‘zbek tilini dunyo miqyosida keng targ‘ib qilish bo‘yicha hamkorlik istiqbollari» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumanga yuborilgan maqolalar jamlangan. To‘plamda o‘zbek tilini dunyo miqyosida keng targ‘ib qilish uchun amalga oshirilayotgan ishlar, o‘zbek tilshunosligida bugungi kunda olib borilayotgan tadqiqotlar, xalqaro hamkorlik masalalari, o‘zbek tili va turkiy tillar tarixi, o‘zbek tilining boshqa turkiy tillar bilan o‘zaro aloqalarini o‘rganish va rivojlantirish masalalari, madaniyatlararo muloqot va o‘zbek tili taraqqiyoti, globallashuv va hozirgi turkiy tillar, o‘zbek tilini o‘qitish muammolari, kompyuter lingvistikasi kabi o‘zbek tilshunosligining nazariy va amaliy masalalari haqida so‘z yuritiladi.

Kitob filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistratura va bakalavriat talabalari, shuningdek, keng o‘quvchilar ommasiga mo‘ljallangan

**THE MINISTRY OF HIGHER AND SECONDARY SPECIAL
EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

**TASHKENT STATE UNIVERSITY OF UZBEK LANGUAGE
AND LITERATURE NAMED AFTER ALISHER NAVOI**

**“MATERIALS OF INTERNATIONAL
SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE
ON THE THEME:
“UZBEK LANGUAGE DEVELOPMENT AND
PROBLEMS OF INTERNATIONAL
COOPERATION”**

October 19-20, 2020

TASHKENT - 2020

“Uzbek language development and problems of international cooperation”: materials of international scientific-practical conference” / Responsible editor – Sh. Sirojiddinov. -T.:– P. 550.

Responsible editor

Shuhrat Sirojiddinov,

Doctor of philological sciences, professor

Editorial board:

T.Togaev – PhD in philological sciences;

Z. Kholmanova – Doctor of philological sciences, professor

B.Mengliev – Doctor of philological sciences, professor

M. Khakimova – Doctor of philological sciences;

N. Akhmedova – PhD in philological sciences;

M. Umurzakova – PhD in philological sciences;

M. Kholmurodova– PhD in philological sciences;

Sh. Bobomurodova – PhD in philological sciences;

K. Mavlonova – PhD in pedagogical sciences

This collection contains the articles submitted to the international scientific-practical conference “Prospects for cooperation in the promotion of the Uzbek language in the world”. The collection includes work on the promotion of the Uzbek language in the world, current research in Uzbek linguistics, international cooperation, history of Uzbek and Turkic languages, study and development of Uzbek language with other Turkic languages, intercultural communication and Uzbek language. Theoretical and practical issues of Uzbek linguistics, such as development, globalization and modern Turkic languages, problems of teaching Uzbek language, computer linguistics are discussed.

The book is intended for philologists, researchers, graduate and undergraduate students, as well as the general public.

Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo'lgan o'zbek tili xalqimiz uchun milliy o'zligimiz va mustaqil davlatchiligimiz timsoli, bebaho ma'naviy boylik, buyuk qadriyatdir.

Kimda-kim o'zbek tilining bor latofatini, jozibasi va ta'sir kuchini, cheksiz imkoniyatlarini his qilmoqchi bo'lsa, munis onalarimizning allalarini, ming yillik dostonlarimizni, o'lmas maqomlarimizni eshitsin, baxshi va hofizlarimizning sehrli qo'shiqlariga quloq tutsin.

Shavkat Mirziyoyev

Men bugun aziz bolalarimizga murojaat qilib, ulug' alloma, XX asr boshida olti tilli – o'zbek, arab, fors, hind, turk va rus tillarida lug'at tuzgan Is'hoqxon Ibratning mana bu hikmatli so'zlarini eslatmoqchiman: “Bizning yoshlar albatta boshqa tilni bilish uchun sa'y-harakat qilsinlar, lekin avval o'z ona tilini ko'zlariga to'tiyo qilib, ehtirom ko'rsatsinlar. Zero, o'z tiliga sadoqat – bu vataniy ishdir”.

Shavkat Mirziyoyev

Davlat tili masalasi milliy g'oyamizning asosiy tamoyillaridan biri bo'lishi zarur. Yosh avlod qalbiga ona tilimizni bolalikdan singdirish maqsadida ta'limning barcha bosqichlarida o'zbek tilini zamonaviy va innovatsion texnologiyalar asosida mukammal o'rgatishga alohida e'tibor qaratishimiz lozim. Toki, bolalarimiz o'zbek tilida ravon o'qiydigan, ravon yozadigan va teran fikrlaydigan insonlar bo'lib yetishsin.

Shavkat Mirziyoyev

Ona tili ta'limining bosh va asosiy vazifasi talabini ta'minlashga xizmat qiluvchi grammatik-kommunikativ tabiatli topshiriq va ta'limiy usullar til ta'limining har qanday bosqichida, barcha bo'g'inida o'zining samaradorlik darajasini yo'qotmaydi, aksincha, tildan, uning imkoniyatlaridan to'g'ri va samarali foydalanish kompetensiyalarning yanada rivojlanishi, barqarorlashishi uchun muhim omil hisoblanadi. Shu ma'noda o'zaro assotsiativ munosabatli til birliklarini kuzatishdan amaliy natijagacha tizimli, bosqichli, izchil tarzda tahlil qilishga doir amaliy ahamiyatli topshiriq va usullarni til ta'limiga oid mashg'ulotlarga keng tatbiq etish maqsadga muvofiq sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduraimova M. Ona tili ta'limida ilg'or pedagogik texnologiya. – Toshkent, 2005. –58 b.
2. Ona tili. 8-sinf. Darslik, 4-nashri (Qodirov M. va boshq.) – T.: O'qituvchi, 2019. – 142 b.
3. Ona tili. 10-sinf. Darslik, 2-qism (Mengliyev B. va boshq.) – T.: O'qituvchi, 2020. – 96 b.
4. Ona tili. 11-sinf. Darslik, 2-qism (Mengliyev B. va boshq.) – T.: O'qituvchi, 2020. – 96 b.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati. V jildlik. 2-jild. – T.: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 671 b.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. V jildlik. 2-jild. – T.: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2007. – 687 b.
7. O'zbek tilining izohli lug'ati. V jildlik. 5-jild. – T.: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. – 591 b.

Ona tili ta'limini takomillashtirish zarurati The need for the development of native language education

Mavlonova Klaraxon Mahmutovna *

Annotation. *This article discusses modern approaches to native language education, existing problems, and the content of National curriculum project.*

Key words: *native language education, State educational standard, National curriculum project, content of education, approach, speech and linguistic competence, speech necessity.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi farmonida “uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash”, “o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish” [1] kabi vazifalarning belgilab berilishi barcha umumta'lim fanlarini o'qitish, ta'lim mazmunini integrativlik asosida takomillashtirishni taqozo etadi. Mazkur vazifalardan kelib chiqqan holda Ona tili fanidan Milliy o'quv dasturini yaratish doirasida, eng avvalo, respublikamizning yetakchi olimlari tomonidan “Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tili fanini o'qitishni rivojlantirish konsepsiyasi” ishlab chiqildi [2].

Konsepsiyada ona tilini o'qitishning uzoq yillardan beri davom etib kelayotgan tizimli an'analari (metodik yondashuvlar, o'quv-uslubiy majmualarini yaratish, ilg'or tajribalarni ommalashtirish, ta'lim amaliyoti) mamlakatdagi umumta'lim tizimining katta ilmiy-metodik

* katta o'qituvchi, (PhD), Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, klara_mavlonova@mail.ru

zahira boyligi hisoblanishi e'tirof etilgan holda ona tilini o'qitishdagi mavjud muammolar quyidagicha tasniflandi:

Motivatsion tabiatli muammolar:

O'zbek tilining jamiyatdagi ona tili va davlat tili sifatida o'z qadri, mavqeyi hamda maqomiga bo'lgan e'tibor sustligi tufayli uni to'laqonli o'rganish va o'rgatishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojga beparvo qaraldi. Natijada ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning diqqati kerak-kerak emas mavzular bilan chalg'itildi, bu esa ona tili ta'limining hayotiy zaruratni qondirish o'zidan chiqib ketishiga sabab bo'ldi; uni targ'ib qilish ham susayib ketdi.

O'zbek tilining ona tili sifatida o'qitilishida lingvistik kompetensiyani shakllantirish ustuvorlashib, og'zaki va yozma nutq malakasini yuksaltirish uning soyasida qolib ketganligi, lingvistikaga oid nazariy ma'lumotlarni singdirishga yo'naltirilgan til ta'limi jarayoni ta'lim oluvchilarning kundalik hayotiy faoliyatlari, ehtiyojlaridan uzilib qolgani ushbu salbiy holatning turg'unlashishi va chuqurlashuviga sabab bo'ldi.

Ta'limning barcha bosqichlarida ta'lim oluvchilarning yosh, jins xususiyatlari, milliy va mahalliy o'ziga xosligini e'tiborga olib ularning ona tilini o'rganishga bo'lgan rag'batini oshiruvchi tilimizning jozibasi, boy imkoniyatlarini aks ettirgan didaktik materiallar majmuasini o'z ichiga olgan milliy metodik ta'minot tizimi markazlashgan holda yaratilmadi.

Mazmun-mundarija bilan bog'liq muammolar:

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida til, nutq, o'qish va yozish kompetensiyalarini shakllantirish mashg'ulotlari uchun milliy xarakterdagi didaktik (matnlar, audio, video va boshqa) materiallar tanqisligi mavjud.

Ta'lim oluvchilarning so'z boyligini oshirish, nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishda maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi faoliyat markazlari o'rtasida integratsiyani yo'lga qo'yish talab darajasida emas.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitiladigan amaldagi "Ona tili" fani darsligining mundarijasi bevosita 1-4-sinfidagi "Ona tili" kitobining davomi sifatida tizimli tashkil qilinmagan, atamalar, ayrim grammatik qoidalarga yondashuvda har xillik kuzatiladi, shuningdek, ijodiy mashqlar ulushi darsliklarda juda oz bo'lib, qariyb 60 foizini namuna asosida bajariladigan sxolastik mashq va topshiriqlar tashkil etadi.

Ta'limning barcha bo'g'inlarida ona tili fanini o'qitishda asosiy e'tibor lingvistikaga oid nazariy ma'lumotlarga qaratilib, o'quvchilarda amaliy xarakterdagi nutqiy (tinglab tushunish, gapirish, o'qish, yozish) kompetensiyalarni shakllantirishni ta'minlay olmadi. Ta'lim oluvchilarga adabiy til me'yorlarini singdirish masalasida asosiy e'tibor yozma nutqqa qaratilib, madaniy og'zaki nutq malakalarini shakllantirish esa e'tiborsiz qolib ketdi.

Metodik xarakterdagi muammolar:

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari milliy tilimizga asoslangan nutqiy faoliyatni takomillashtiruvchi, boyituvchi va madaniylashtiruvchi mashg'ulotlarda bolalar nutqini o'stirish, so'z boyligini oshirish bo'yicha tegishli metodik yo'riq, tavsiya va adabiyotlar bilan deyarli ta'minlanmagan.

Maktabda esa o'quvchilarga darslikdan boshqa ta'limning o'quv vositalari taqdim etilmadi va bu holat hamon davom etmoqda. Ona tili fanining o'quv va ilmiy metodik ta'minoti (lug'at va qomuslar, o'qituvchi uchun metodik qo'llanma, multimedia, mobil ilovalar va boshqa didaktik materiallar) yetarli darajada ishlab chiqilmadi. Natijada ularda ta'limning yordamchi o'quv vositalaridan foydalanish malakasini hosil qiladigan mustaqil izlanish tajribasi shakllanmadi.

Ta'lim oluvchilarning yoshi, jinsi, milliy xususiyatlari, xususan, fiziologik, psixologik jihatlaridan kelib chiqqan holda o'quv materiallarini qanday va qay miqdorda o'zlashtirilishini hisobga olib sinflar kesimida tadrijiy rivojlantirib boriladigan ilmiy-metodik asosga ega uzviy o'quv dasturi ham hamon yaratilmagan.

O'zbek tili fanini o'qitishda fanlararo integratsiya mexanizmi talab darajasida ishlab chiqilmagan. Boshqa o'quv fanlari, o'quv predmetlariga qo'yilgan malaka talablarida ta'lim

oluvchi o'z fikrini (dars jarayonida) ona tilida ifodalashi zarurligi bilan bog'liq alohida talab qo'yilmadi.

Ona tili fanini o'zlashtirishda bitiruvchilarga qo'yiladigan malaka talablari, tasdiqlangan davlat ta'lim standartlari talablariga muvofiq ilmiy asoslangan baholash mezonlari mavjud emas.

Lingvodidaktika va tilshunoslikning pragmatik xarakterdagi so'nggi yutuqlarini amaliyotga tatbiq qilish ham oqsamoqda.

Kadrlar bilan bog'liq muammolar:

Oliy ta'lim, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish hududiy markazlarida metodist mutaxassislar va olimlar juda oz, aksariyatida umuman yo'q. Bu, o'z navbatida, talabalar, kurs tinglovchilarining metodik tayyorgarligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Metodist mutaxassislarni tayyorlash ilmiy kadrlar yetishtirish tizimida nihoyatda e'tiborsiz sohaga aylanib qolgan. Mamlakat miqyosida filologiya bo'yicha yuzlab fan doktorlari bo'lgani holda lingvodidaktika va o'zbek tilini o'qitish metodikasi sohasida sanoqli mutaxassislarning mavjudligi buning dalili. Oliy o'quv yurtlarida til va adabiyot o'qitish metodikasi – o'quv mashg'ulotlari aksar hollarda nomutaxassis kadrlar tomonidan olib boriladi.

Oliy ta'limdagi nomukammalliklar tufayli bitiruvchilarning nazariy tayyorgarlik hamda amaliy kompetensiyalari bog'lanishlarida bo'shliqlar yuzaga kelgan. Bu esa ta'lim tizimida raqobatbardoshlik talablariga javob bermaydigan kadrlar sonining oshishiga sabab bo'lmoqda.

Masofadan o'qitish, pedagog xodimlarning o'z ustlarida davomli va samarali ishlash tizimi yo'lga qo'yilmagan.

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari mehnatini rag'batlantirish, ish sifatini baholash tizimi, xususan, o'tkaziladigan attestatsiyalar yuzaki va rasmiy tus olganki, bu ularning kasbiy rivojlanishiga yetarli darajada ta'sir ko'rsatmaydi.

Viloyat, tuman va shahar xalq ta'limi muassasalarida bevosita o'qituvchilar bilan ishlaydigan metodist (mentor)larning ilmiy saviyasi, metodik salohiyati va tashkilotchiligi borasida ham katta muammolar kuzatiladi [2].

Til ta'limini yangilash maqsadida ta'lim oluvchilarning mustaqil ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish ustuvorlik kasb etgan majburiy hamda variativ komponentlar uyg'unligini nazarda tutuvchi o'quv dasturini ishlab chiqish asosiy vazifalardan biri sifatida belgilandi hamda Ona tili fani bo'yicha Milliy o'quv dasturi loyihasi ishlab chiqilib jamoatchilik e'tiboriga havola etildi [3].

Milliy o'quv dasturini ishlab chiqish davomida quyidagi manbalar o'rganildi, tahlil qilindi hamda milliy xususiyatlar, ona tilimiz tabiati inobatga olingan holda dastur mazmuniga singdirildi:

amaldagi DTS asosidagi malaka talablari; amaldagi Ona tili o'quv dasturi; amaldagi "Ona tili" darsliklari; amaldagi baholash mezonlari; AQShning "Maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim bosqichlarida Ingliz tili va matematikani o'qitish va sinovdan o'tkazish bo'yicha ta'lim standartlari" (Common Core); Yangi Zelandiyada ingliz tilini o'qitish bo'yicha ta'lim standartlari (English In New Zealand Curriculum); Turkiyaning "Turkcha" fani o'quv dasturlari, malaka talablari; 1–9-sinflar uchun "Turkcha" fani darsliklari; 10–12-sinflar uchun "Turk tili va adabiyoti fani darsliklari; Kembridj maktablari uchun "Ingliz tili" fani darsliklari; AQShning Florida shtati "Ingliz tili san'ati" ta'lim standartlari (English Language Arts Grade 0–12). "Til o'qitish metodologiyasi: o'qituvchilar uchun qo'llanma" (Devid Nunan); "Metodlar ortida: til o'qitishning makrostrategiyalari" (Bala Kumaravadivelu); "Til o'qitishda yondashuv va metodlar" (Jek Richards, Teodor Rodjers); "Til o'qitish metodologiyasi" (Jek Richards, Villy Renandya); "Tilni aloqa vositasi sifatida o'qitish" (Henry Viddovson); "Birinchi tilni o'zlashtirish" (Eve Klark).

Dastur hamda undagi yondashuvlarning o'ziga xosligi quyidagilarda aks etadi:

1–11- sinflarda ona tilini o'qitish mazmuni va uzviyligi ta'minlangan (amalda boshlang'ich sinf hamda yuqori sinflarda uzviylik va mazmunda ayrim nomuvofiqliklar mavjud edi);

kognitiv, ya'ni tilga oid ko'nikma va malakani rivojlantirishga yo'naltirilgan (faktik, ya'ni xotirani sinashga asoslangan);

tilni amaliyotda qo'llash, ya'ni matnni o'qish orqali ham grammatika, ham uning qo'llanishini o'rgatishga asoslangan;

lingvistik kompetensiyalar nutqiy mavzular va malakalar tarkibiga singdirilgan (garchi DTSda predmetga oid ikki xil: nutqiy va lingvistik kompetensiyalarni shakllantirish belgilab berilgan bo'lsa-da, amaldagi o'quv dasturida hozirgi o'zbek adabiy tiliga oid lingvistik kompetensiyani shakllantirish asosiy o'rinni egallagan edi);

ona tilidan ta'lim mazmuni tilning barcha xususiyat va qonuniyatlari parallel ravishda soddadan murakkabga tomon, amalda qo'llash ehtiyojidan kelib chiqqan holda o'rgatishga asoslangan, ya'ni malaka talablarida ko'rsatilgan ko'nikma va malakalarni egallash uchun nutqiy mavzu doirasida qaysi grammatik va til sathlari bo'yicha bilim zarur bo'lsa, shundan o'quvchining yosh xususiyatlari va o'quv imkoniyatlarini hisobga olgan holda foydalanilgan. Bir mavzuga qayta-qayta murojaat qilinishi va uning doimiy murakkablashib borishiga e'tibor qaratilgan;

fanlararo integratsiya shunday namoyon bo'ladiki, o'quvchi ehtiyoj sezadigan har qanday o'quv fani doirasidagi mavzular shakllantirilib, ularda til birliklaridan qanday foydalanish, nimalarga e'tibor berish kerakligi tushuntiriladi, mashq va topshiriqlar orqali mustahkamlanadi (tilning amaliy jihatlari juda oz miqdorni tashkil qilgan. O'quvchiga ma'lum vaziyat va holatlarda tildan qanday foydalanish kerakligiga kam e'tibor berilgan);

turli uslubdagi qiziqarli ma'lumotlarni o'zida jamlagan yaxlit matnlar yoki yaxlit mazmun ifodalagan badiiy matn parchalarini o'qish, eshitish va tahlil qilish, bir xil mavzuda ikki xil uslubda yozilgan matnlarni o'zaro qiyoslashga yo'naltirilgan (asosan, ilustrativ material sifatida badiiy matnlar, matndan olingan alohida gaplar berilgan. Bunda asosiy e'tibor faqat yozma ko'nikmani shakllantirishga qaratilgan);

video va audiomateriallar orqali yozma ko'nikma bilan birgalikda og'zaki nutq ham rivojlantiriladi. Videomaterial tilning qanday vaziyatda qo'llanayotgani haqida to'liq tasavvur bersa, audiomaterial ularning intonatsiya, ohangini yaxshi o'zlashtirishga, ularning turli o'zgarishlari qanday ma'no anglatishini tushunishga yordam berishiga e'tibor qaratilgan (amalda kontekstdan ajratib olingan gaplar orqali bir turdagi malakani rivojlantirishga haddan ziyod ko'p e'tibor qaratilgan. 4 lisoniy malakani shakllantirishga birdek ahamiyat berilmagan);

o'quvchining o'qib tushunish, eshitib tushunish, og'zaki va yozma nutq malakasini umumiy holda rivojlantirish maqsadida ularning har biriga alohida e'tibor qaratilgan (amalda lingvistik bilim berish va faqat yozma nutq o'stirishga asosiy e'tibor qaratilgan);

o'quvchilarning davlat tilida ish yuritish ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratildi (amaldagi dasturda faqat o'quv yili oxirida ish qog'ozlari bilan ishlash uchun soatlar ajratilgan edi. Mazkur dasturda bu yondashuv o'zgartirilgan);

o'quvchi qoidani yodlashi yoki unga oid terminni yoddan bilishi muhim emas, lekin o'z nutqida o'sha qoidaga amal qilishi, qanday holatlarda qoida buzilishi mumkinligini bilishi e'tiborga olingan;

sof filologik deb qaralgan, ya'ni tilni amaliy qo'llash jarayonida qoida sifatida bilish shart bo'lmagan mavzularning barchasi filologik yo'nalishlarda ta'lim beruvchi OTMLar ixtiyoriga qoldirilgan.

Quyida o'quv dasturidan o'rin olgan mavzularga to'xtalamiz:

*2- sinf. **Maktabim – ikkinchi uyim***

Berilgan matn tarkibidan ma'nolari yaqin bo'lgan so'zlarni ajratish, ular o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga qaratilgan mashq va topshiriqlar. Matn tarkibidan maktab hayoti bilan bog'liq bo'lgan narsa nomlariga so'roq berish orqali ularni ajratish, ularning umumiy nomini aniqlay olishga qaratilgan mashqlar. Matnning asosiy mohiyatini ochib beruvchi savollarga javob berish. Vergul (uyushiq ohang bilan aytiladigan bo'laklar orasidagi qo'llanishi) va nuqta

(darak gaplar oxiriga nuqta qo'yilishi) tinish belgilarini to'g'ri qo'llash. Narsa nomlariga qo'shiladigan ko'plik qo'shimchasi.

Maktabdagi shaxs va narsalarga qanday munosabatda bo'lish bilan bog'liq audiomatn tarkibidagi ayrim so'zlar tahlili. So'zlar tarkibida kelayotgan nutq tovushlari, ularni unli va undoshga ajratish. Matn tarkibidagi xabar ma'nosini ifodalovchi gaplarni ajratish, ular imlosi bilan tanishish. Matn mazmuni bo'yicha berilgan savollarga javob berish, matnning xulosasi va g'oyasini aniqlash, ayni shu g'oyani qaysi so'z va birikmalar tashiyotgani haqida taxminlarni ilgari surish bilan bog'liq mashq va topshiriqlar.

Maktabda o'zini tutish, kiyinish odobi, oshxonada gigiyena va axloq-odob qoidalariga rioya qilish bilan bog'liq matn ustida ishlash. Atrofdagilar bilan muloqot qilish, muloqot qoidalari (hurmatni ifodalovchi ohang va so'zlarni qo'llash)ga rioya qilgan holda mavzu bilan bog'liq fikrlarini ifodalash. Mavzu bilan bog'liq vaziyatlar aks etgan rasm asosida 3 yoki undan ortiq gap tuzish.

5- sinf. **O'zbekchasi-bor ku?!** (muloqotda til sofliğini saqlash, tilga hurmat)

O'quvchilarga ularning nutqidagi chet tilga oid, lekin o'zbekchasi mavjud so'zlarning o'zbekchasini o'rgatish, kichik lug'at berish. Yangi so'zlarning qanday paydo bo'lishi haqida tushuncha berish. So'z o'zlashtirish usuli haqidagi matn bilan tanishtirish.

"Oila a'zolarimga o'zbekchasini o'rgatdim" mavzusida kichik matn tayyorlab kelish.

Nutqimizni nima boyitadi? Maqollarning nutqni boyitishdagi o'rni. Maqol haqida tushuncha, ularning paydo bo'lishi haqida ma'lumotlar berilgan matn bilan tanishish. Maqol va iborani ajrata olish. Maqol, iboralardagi so'zlarning alohida va birgalikda anglatgan ma'nosini farqlash, ularni bosh va ko'chma ma'no jadvaliga solish mashqi.

Badiiy asar namunalarini ifodali o'qish, bunda til vositalarining mazmunini qisman anglash, ohang, ovoz past-balandligi, to'xtam (pauza)dan o'rinli foydalana olish mashqlari.

6- sinf. **Dehqon yurtni boqadi** (mavsumiy ekinlar, intensiv bog'lar, issiqxonalar)

Mavzu bilan bog'liq publitsistik maqola muhokamasi, matndan mavzuni ochib beruvchi til birliklarini ajratish, ularning ma'nolari. Maqolada qo'llanilgan atamalar bilan bog'liq lug'at tuzish.

Ibora va uni nutqiy vaziyatlarda to'g'ri qo'llash. Iboralarning qo'shma so'z va so'z birikmasi bilan o'xshash va farqli tomonlari. Matn va lug'atlar bilan ishlash.

Badiiy asar namunalarini ifodali o'qish, bunda nafas olish va chiqarish, tovushlarning rang-barangligi, baland-pastligi, talaffuzdagi o'ziga xosliklarni anglash, ohang, to'xtam (pauza)dan o'rinli foydalana olish mashqlari.

Iboralardagi salbiy va ijobiy bo'yoqlarni anglash. "Iboralar o'z ma'nosida tushunilsa..." mavzusida suhbat va kichik sahna ko'rinishlari tashkil qilish.

Bir turdagi so'zlar va atab qo'yilgan so'zlar bilan tanishish, ular imlosiga oid mashq va topshiriqlar. "Mening korxonam" nomli tasviriy matn yaratish (matnda korxonasini nega bunday atagani haqidagi fikrlari bo'lishi lozim).

Matnlar qanday mazmunda yaratiladi? Matn haqida. Uning mazmuniga ko'ra turlari: hikoya matni, tasviriy matn, muhokama matni.

"Hunarli kishi xor bo'lmas" mavzusidagi matn bilan tanishish, so'z va qo'shimchalar tahlilini olib borish.

6- sinf. **Peshoqdagi bitiklar** (reklama bannerlari, do'kon va oshxonalarining nomlanishi, tilga va qonunga hurmat masalalari)

Reklama qoidalari, unda qo'llaniladigan til birliklari. Reklama matnlari bilan ishlashga oid topshiriqlar.

"Xatosini toping!" topshirig'i ustida ishlash. Nomlanishi va imlosida xatolari mavjud bo'lgan reklama bannerlari, oshxona va korxonalar nomlari muhokamasiga oid topshiriqlar. Davlat tili va unga bo'lgan munosabat masalasida ijodiy matn yaratish.

Aqliy faoliyat fe'llari, ularga misollar bilan tanishish. Ularni boshqa fe'lning ma'naviy guruhlaridan ajrata olish, berilgan mavzu yuzasidan punktuatsiya va imlo qoidalari asosida aqliy faoliyat fe'llaridan foydalangan holda 12 yoki undan ortiq gapdan iborat matn yozish.

Miqdor sonlarning sanoq, dona, chama, taqsim, jamlovchi va kasr sonlarga bo'linishi bilan tanishish, ularning imlosi, ifodalanishi bilan bog'liq mashq va topshiriqlar ustida ishlash.

Sanoq son va uning ifodalanishi. Berilgan mavzu yuzasidan sanoq sonlarni qo'llagan holda fikr bildirish, mavzu muhokamasida o'z fikrlarini himoya qila olishga oid mashq va topshiriqlar.

Tasviriy matn, uning o'ziga xos xususiyatlari bilan tanishish. Berilgan mavzu bilan bog'liq tasviriy matn yaratish. Bunda materialni tartiblash va umumlashtirish, fikrlar va argumentlarni daliliy tafsilotlar bilan asoslab yozish qoidalariga amal qilish.

Berilgan mavzuda e'lon yozish, unda mavzuga mos keladigan til birliklaridan foydalana olish qoidalariga rioya qilish, e'lon matni va ko'rinishiga tanqidiy, ijodiy yondashishga oid mashq va topshiriqlar.

10- sinf. "Til ekologiyasi"

Muayyan tildagi leksik birliklarni sof holda saqlab qolish va ulardan to'g'ri foydalanish mavzusida olib borilayotgan izlanishlar to'g'risida suhbat. Suhbat orqali ushbu harakatning ahamiyatini tushuntirish.

Ekoolam bilan bog'liq fikrlarni ifodalash, va ma'lumotlarni olishda tilning ahamiyati.

Ekologiya bilan bog'liq maxsus so'zlar: "tabiat", "yer", "yerosti", "yerusti", "atmosfera" kabilar bilan tanishish.

"Mening hayotim va ekologik global muammolar" mavzusida tahliliy xarakterdagi matn yaratish.

Inson salomatligiga ekoolam ta'siri mavzusida guruh bo'lib bahsga kirishish.

Yozma shaklda xulosalar chiqarish va yechimlar taklif qilishga oid topshiriqlar.

Mazkur dastur mohiyatidan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, keyingi yillarda takomillashtirib borilayotgan "Ona tili" darsliklarimiz mazmuniga muvofiq sinflararo uzviylikni nazarda tutgan holda keyingi avlod darsliklarini yaratish zarurati yuzaga kelmoqda. Bunda tilimizning boshqa fanlar bilan aloqasini ta'minlashga, ona tilining barcha ta'lim muassasalarida o'qitiladigan fanlar, o'quv predmetlarining o'rganish va o'rgatish vositasi ekanligini chuqur anglagan holda undan ilmiy va amaliy faoliyatda foydalanishga, ijtimoiy hayotning turli qirralarini aks ettirishga, shuningdek, ta'lim oluvchilarning yosh, gender va etnomadaniy xususiyatlariga, to'rtta lisoniy malakaning baravar shakllantirishga e'tibor qaratilishi lozim.

Mazkur o'quv dasturi loyiha xarakterida bo'lib, olimlar hamda amaliyotchi o'qituvchilarning takliflari va tanqidiy qarashlari asosida takomillashtirish nazarda tutilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида"ги Фармони. 2019 йил, 29 апрель.
2. Qodirov V., Mengliyev B.. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tili fanini o'qitishni rivojlantirish konsepsiyasi, 2020-yil.
3. Ona tili fani bo'yicha Milliy o'quv dasturi, 2020-yil.

Multimedia vositalaridan foydalanish yo'llari va afzalliklari Ways and benefits of using multimedia tools

127	Maktab ona tili ta'limida lug'at bilan ishlash Mavlonova Klaraxon	492
	Ona tili ta'limini takomillashtirish zarurati	
128	Kuldasheva Sanobar	505
	Multimedia vositalaridan foydalanish yo'llari va afzalliklari	
129	Abjalova Manzura Abdurashetovna Lingvistik kompyuter dasturlari uchun ma'lumotlar bazasi va lingvistik protsessor	507
130	Boxudova Citoraбону	510
	Родственные языки и их особенности при обучении английскому языку	
131	Sharipov Sohob	513
	O'zbek tilining maktab o'quv lug'atlarida til va madaniyat yaxlitligi talqini masalasi	
132	Quronov Sa'dullo	518
	Nutqiy mavzularning belgilanishiga doir	
133	Saydaxmedova Zeboxon	520
	Ona tili o'qitish jarayonida kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'quv topshiriqlaridan foydalanish metodikasi	
134	Toyirova Gulsanam	523
	Til ta'limidagi muammolar va ularning yechimlari	
135	Xakimova Nilufar	525
	Ona tili darslarida o'qib tushunish malakasini rivojlantirish	
136	Tursunov Shokirjon	530
	Ona tili ta'limida og'zaki nutqni baholash masalasi	
137	Yakubova Feruza	533
	Erkin Vohidov she'riyatida ma'nodosh so'zlarning qo'llanishi	
138	Abdurahmanova Sayyora Bozorboy qizi	537
	O'zbek kompyuter lingvistikasi va avtomatik tahrir dasturini yaratish tamoyillari	

**«O'ZBEK TILI DUNYO MIQYOSIDA KENG TARG'IB QILISH
BO'YICHA HAMKORLIK MASALALARI »
mavzusidagi
xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari**

Texnik muharrir:

Botir Tojiboyev

Musahhihlar:
Shahlo Xamroyeva
Nilufar Abdurahmonova